

Vojmir Vinja

Zagreb

ETIMOLOŠKI PRILOZI ČAKAVSKOJ ALOGLOTIJI I.

UDK 800.87.801.1

Rad primljen za tisak 11. srpnja 1985.

Rubni položaj čakavskog jezičnog prostora uvjetovao je pojavu znatnog jezičnog miješanja koje moramo pomnjivo analizirati ako hoćemo meritorno odgovoriti na pitanja o podrijetlu i karakteristikama sastavnica čakavskog leksika. U tom se pogledu nameću dvije vrste zadataka: bilježenje sačuvanih čakavskih leksičkih osobitosti, a zatim njihovo tumačenje prema principima suvremene lingvističke znanosti.

Čakavska rič je od prvih svojih brojeva pa do danas učinila veoma mnogo na spasavanju tih prežitaka i oni su na taj način zabilježeni, mogli bismo tvrditi, u posljednji čas, jer standardni jezik neumitno nivelizira jezični izraz. Prilozi poput onih što su nam ih dali Joško Božanić ili Ante Kursar od neprocjenjive su vrijednosti za spašavanje od znanstvenog zaborava onih dije lova čakavskog leksika koji se još tu i tamo mogu čuti. Usamljeni, često čudni i odudarajući oblici tih relikata karakteristični su za usitnjene cjeline međusobno slabo povezanog čakavskog područja i predstavljaju dragocjene podatke za bolje poznavanje čakavštine. Osim toga, ti su relikti od velike važnosti ne samo za južnoslavensku lingvistiku već i za romanističku znanost, jer nerijetko predstavljaju jedino dostupno izvorište za upoznavanje i izučavanje izumrlog romanskog jezika koji je Petar Skok, pionir jadranskih lingvističkih, a posebno etimologijskih studija, okarakterizirao kao dalmato-romanski jezik predmletačkog perioda, a koji mi danas kratko nazivamo dalmatskim, što se čvrsto ustalilo u lingvističkoj praksi.

Od velike su vrijednosti za poznavanje čakavskog uopće, a čakavske aloglotije posebno, tri knjige Čakavsko-njemačkog rječnika¹ koji, međutim, temeljito obrađuje samo leksik nekih bračkih i hvarskih lokaliteta, dok su ostala čakavska područja u rječničkom dijelu slabije ili nikako zastupljena. Pripadaju pretežito čakavskom i njegovoj aloglotiji i dijelovi pomorske terminologije iz vrijednog *Pomorskog rječnika* Radovana Vidovića, ali tom značajnom djelu pitanje etimologije termina nije osnovna briga. Bogat izvor

za otimanje od zaborava arhaičnih čakavskih elemenata pružaju dijelovi građe iz naših i mletačkih arhiva, a vrijedan doprinos dat će nam i ispravno interpretirani leksički elementi iz statuta i municipalnih isprava naših starih gradova na Jadranu koje najvećim dijelom nalazimo u nezaobilaznom djelu *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*.

No, kao i uvijek u ovakvom tipu traganja za starijim stanjima leksika, najizdašnije vrelo starijih i gotovo zaboravljenih elemenata nalazit ćemo u onim genuino pučkim područjima rječnika koja su takorekuć »vezana za tlo«, tj. u fitonimiji, zoonimiji svih vrsta, a poglavito u ihtionimiji, koja je, baš zato što je isključivo morska, najmanje pretrpjela nivelizatorsko djelovanje »kopnene« standardizacije. Možemo dalje tvrditi da će čakavski leksik pokazivati one značajke svih evropskih leksika iz srednjovjekovnih razdoblja kad su, zbog slabe međusobne povezanosti, govori pojedinih malih zajednica predstavljali gotovo zatvorene i slabo propusne cjeline u kojima su se govori razvijali i živjeli svojim životom uz relativno malo izvanjskih utjecaja. Ako su zapadnoevropski medievalistički lingvisti s pravom mogli iznijeti svoju teoriju o jezičnoj zatvorenosti, posebnom razvoju i partikularističkim pojavama u jezičnim sredinama kod kojih se međusobne razlike lako tumače pripadanjem drugoj administrativnoj jedinici ili dijecezi (npr. velik broj međusobno različitih oznaka za vrijednost »Božić« na skućenim arealima današnjeg francuskog, talijanskog i švicarskog teritorija), na čakavskom su terenu takve razlike još opravdanije, kako zbog očiglednih i presudnih geomorfoloških faktora (otoci!), tako i zbog povijesnih okolnosti susreta dvaju tipova pučanstva koji su govorili genetski različitim jezicima: dalmatski (a kasnije mletački) u gradovima na obali i otocima i hrvatski koji će mirno ali nezadrživo asimilirati heterogenu manjinu. Hrvatski je jezik iz tog procesa jezičnog prekrivanja cjelovitosti obalnog prostora, a koji je proces slijedio onome što je Petar Skok najradije nazivao samo donekle opravdanim² terminom »romansko-slavska simbioza«, izišao kao neprijeporni pobjednik prihvativši od svojih predšasnika i susjeda znatan broj jezičnih elemenata koje je postupno prilagodio svom sustavu i svojim potrebama. Stupanj formalnih i semantičkih mijenjanja, tj. udaljavanja od oblika i značenja u jeziku davaocu, u upravnom je razmjeru sa stupnjem nekadašnjeg bilingvizma koji je vladao u sredini primalaca. Grad, kao središte u kojem je bilo koncentrirano dalmatofono pučanstvo i bizantska i mletačka uprava, aloglotske je elemente prihvaćao uz manje prilagodbe uglavnom čuvajući njihov semantizam, dok su sela, nedirnuta u svojoj jednojezičnosti, s njima postupala kao sa stranim, nerazumljivim elementima, kao s golim etiketama ili praznim ljuskama kojima domaće fonološke navike prilagođuju oblik, a konkretne potrebe uvjetuju blisko ili novo, a često i neočekivano značenje. U svakom slučaju, naši čakavski seoski govori obilovat će teško razjašnjivim, afektiviziranim i neočekivanim likovima kojima ni iskusan etimolog neće uvijek lako otkriti etimologiju ni uspostaviti etiologiju. Ukratko, gradski će romanizmi nositi sva obilježja direktno preuzetih aloglotema, dok će seoski baš zato što su indirektno preuzimani posredstvom gradskog pučanstva, biti isprekrajani, paretimološki »objašnjavani«, pokazivat će sva obilježja takozvane »pučke etimologije«, jer, kao što je i razumljivo, posve jednojezična sredina ne može shvatiti motivaciju tuđeg izraza, pa taj nerazumljivi izraz motivira na

svoj način: dok je na Korčuli, u gradu, venecijanizam *subioto* »vrsta tjestenine« (od glagola *subiar* »puhati« »zviždati«, jer ima rupu po sredini) preuzet kao nemotivirano *šubjot*, sela su na istom otoku to »neopravdano« *šubjot* pretvorila, tj. protumačila sa *šupjot*, jednostavno zato što je šupalj. Naravno, nisu svi slučajevi jasni kao ovaj recentni venecijanizam. Navlastito kod nešto starijih aloglotema u igru može ući i više jezika. Ako je riječ o elementu što ga dugujemo Bizantu, bit će logično zaključiti da nam bizantinizam nije mogao biti predan izravnim putem, već da je u hrvatski jezik obalnog življa mogao ući samo zahvaljujući dalmatskim stanovnicima jadranskih gradova, jer su samo u gradovima dalmatofoni govornici mogli doći u izravan dodir s predstavnicima bizantske uprave. Svi će naši čakavski bizantinizmi, ako ih budemo pomnivo ispitali, pokazivati kakav trag prolaza kroz takav dalmatski filter³. Tako je, na primjer, za kontinentalni grecizam *pláka* »kamena ploč(ic)a« lako naći u čakavskim sredinama odgovarajući lik koji je na svom putu u čakavski morao proći kroz dalmatski, a to je često i vidljivo iz njegovih fonetskih osobina: sve naše istoznačne riječi kao *plônga*, *plûnga*, *plôka*, *pluôka*, pa njihove toponimske izvedenice *Plokata*, *Plokita* itd. svjedoče o dalmatskom tretmanu izvorno grčkih likova. Isto to se može reći za *gargàsat* (*gargašät*) »grebenati vunu«, za *Šipnata*, *Čifnata*, *Čihnata*, tj. imena mjesta označenih prisustvom slatke vode. Da su te riječi na svom dugom putu kroz vrijeme i kroz genetski različite jezike doživljavale svakovrsne promjene, nije nužno posebno naglašavati: od grčkoga *paspále*, koje je na kopnu dalo više manje vjerno *paspalj*, čakavski govori danas imaju *pecipâla*, *pišpalj* pa čak i *prncipâl!* Ovakvi su primjeri brojni naročito u fitonimiji i ihtionimiji zbog već istaknutih posebnih obilježja tih nazivlja. Nastavljač proširenog grecizma *fikus*, danas učeni naziv za ukrasnu biljku, u čakavskom obiluje brojnim nastavljačima *pika*, *pinka*, *filka*, *finka*, *figa*, a zbog ovog posljednjega i sa krivom prevedenicom *smokva*, i sa svima se označavaju ribe iz porodice usnača. Slično se događa i s riječima što ih je čakavski preuzeo iz južnotalijanskog grečiteta (tzv. *Magna Graecia*)⁴, a u vremenu bližem nama i s elementima iz germanskih jezika. No, aloglotski se utjecaj na neki jezik ne očituje samo u preuzimanju čitavih riječi, već često dolazi i do preuzimanja stranog morfema koji se pridaje domaćem leksemu ili se pak domaći morfem dodaje stranom leksemu. Nastaju na taj način hibridne, a često i tautološke tvorbe koje rječito govore o intimnom prožimanju dvaju sustava, ali koje nije uvijek moguće čvrstom crtom odijeliti od fenomena pučke etimologije. Manje su brojni slučajevi dvojezičnih pleonazama u kojima se strani elemenat prevodi sraštenom domaćom riječi (tip *sveduro*, *vaiksempre* za »uvijek, neprestano« ili *pinbor* za posebnu vrstu bora).

Svi ti čakavski aloglotski elementi u današnjem standardnom hrvatskom ili srpskom jeziku dijele sudbinu ostalih podrijetlom sličnih riječi koje jezična norma svrstava među provincijalizme, regionalizme, tuđice, nepotrebne posuđenice ili jednostavno među riječi kojima nije mjesto u književnom jeziku. Iznimku čine donekle turcizmi ili preko turskoga primljeni orijentalizmi koji su zahvaljujući poznatim okolnostima oko formiranja jezičnog standarda ušli u svakodnevni govoreni i pisani jezik, pa ih mnogi više ne drže za regionalizme ili provincijalne tuđice. Da je za prihvaćanje u normiranoj upotrebi presudan regionalni faktor, tj. da će se o nekoj tuđici odlučiti

da li je u normi prihvatljiva ili nije, samo prema oblasti gdje je proširena i odakle ulazi u jezik, najbolje se vidi iz različitog reagiranja na sinonimski par *čamac* ~ *kaić*. Turcizam *čamac* (<turski *çamac* »mala riječna barčica« <*çam* »bor«) slobodno ulazi u svaki tekst, dok se balkanski i evropski turcizam *kaić* (<ven. <turski *kayik*) tretira kao regionalizam koji valja izbje-gavati. Da se htjelo pošto-poto uzeti slavensku riječ, imali smo na raspolo-ganju »sveslavenski termin iz praslavenskog doba«³ *čun* koji je od turcizma potisnut u tkalačku terminologiju. Izrazito sredozemni termin *barka*, arhilek-sem za *kaić*, *pasara*, *batela*, *lâja*, prošao je još gore nego *čun*, i u tkalačkoj je terminologiji sačuvan još samo u čakavskim govorima (*barčica*, *bârke-ta/ barkëta*).

Sve smo to istakli samo da ukažemo kako je krajnje vrijeme sakupljanju čakavskih relikata koji sve bržim ritmom uzmiču pred nivelizatorskim dje-lovanjem standardnog jezika koji — barem u pitanjima koja nas zanimaju — daje prednost slatkoj vodi pred morem.

* * *

Ovaj izbor nepovezanih čakavskih etimoloških bilježaka, koje namjerava-mo u nekoliko nizova predstaviti čitateljima *Čakavske riči*, zamislili smo kao prilog obradi čakavskog rječnika koji se priprema u Zavodu za lingvistička istraživanja Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

Potrebno je učiniti nekoliko prethodnih napomena: čakavski ovdje shva-ćamo *sensu lato*, a navodimo (a) do sada nezabilježene leksičke elemente⁴, (b) nezabilježene varijante koje na bilo koji način mogu pomoći razjašnjenju raspravljane riječi, (c) zabilježene likove ako za njih predlažemo (po našem mišljenju) bolje i prihvatljivije etimološko rješenje, (d) stilističke, afektivne ili bilo kako odstupajuće likove kod kojih je pitanje postanja u pravilu teže utvrditi. Ako identifikacija i bilježenje potječu iz mojih terenskih ispitivanja, izvor se ne naznačuje, a kad se moje bilježenje podudara s tuđim, upućujem na ovo posljednje.

U etimološkim se identifikacijama upućuje na Skokov *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (brojevi označuju knjigu i stranicu), dok se za identifikaciju romanskih etima služimo najpoznatijim i najpraktič-nijim romanskim etimološkim rječnikom W. Meyer-Lübkea (kratica REW i redni broj), s velikim i znatno suvremenijim francuskim etimološkim rječni-kom W. v. Wartburga (kratica FEW, knjiga i stranica), a za talijanski jezik i njegove dijalekte etim. rječnikom što su ga napisali C. Battisti i G. Alessio (kratica DEI i stranica), te najnovijim etimološkim rječnikom M. Cortelazza i P. Zollija (kratica DELI i stranica). Za formalnu i semantičku identifikaciju mletačkih elemenata pozivamo se na još uvijek nenadmašeni *Dizionario del dialetto veneziano* od Giuseppa Boeria (III izd., Venezia, 1867).

Na kraju priloga dat ćemo abecedni indeks obrađivanih i spomenutih leksičkih elemenata.

* * *

1. Ako se Zoranićevo *abes* jednako kao i srpski refleksi od (grč.>) lat. *abyssus* »ponor« (REW 56) mogu držati za učene reflekse (grč.>) lat. riječi koji se upotrebljavaju najčešće u prenesenu značenju (v. Skok 1,3)⁷, *àbis* u

Salima i navlastito *obys* na Susku su izrazito pučki apelativi. Ovaj potonji, pored apelativne vrijednosti »velika dubina (u moru)«, ima na Susku i toponimsku vrijednost, jednako kao i *Obis* u Osoru, koji označuje duboko more izvan vanjskih zidina tog grada.⁹

Posebno pitanje predstavlja lik *gavez*, koji se u četiri navrata javlja kod Jerolima Kavanjina (v.ARj 3,115) i bez sumnje znači »morsko prostranstvo«, »more«. Skok (n.n.mj.) naslućuje vezu između *gavez* i *abis*, ali mu u tumačenju pričinja poteškoće fonetska strana Kavanjinova oblika (»ako je u tom značenju i ista riječ, fonetski je odnos prema navedenim varijantama nejasan, naročito početno g«). Međutim, upravo u tom protetskom g- možemo vidjeti potvrdu starijeg vremena posuđivanja, jer velik broj dalmatskih prilagodbi grčkih riječi i normalnih nastavljanja romanskih oblika pokazuju u dalmatskim reliktima takvo g- kojim se olakšavao početni diftong *ua-*. Za veljotski je već klasična potvrda za *guapto* < *octo* »8«, što je uz *uapto*, *vapto* navodi M. Bartoli, ali mi za više čakavskih govora možemo donijeti brojnije potvrde. Tako *gargašat* »grebenati vunu« (Korčula, Mljet) ima potpunu paralelu u makedonskom *argasam*, *argasuvam* »činim kožu«, koje se poklapa s grč. *argázō*; na Dugom Otoku (Veli Rat) bilježimo *gäfte* »zaušnjaci« što je, preko dalmatskoga, poteklo iz grč. *aphtha* »an infantile disease«. Još veću dokaznu snagu ima lošinjski čakavski lik *gūōrkula* »vrsta krupne masline koja daje malo ulja«, pored korčulaškog *ōrkula* istoga značenja. Oba oblika uz romanski sufiks nastavljaju grč. *orhás* »a kind of olive so called from its shape« (Liddell-Scott 1258). Grčka je osnova ista kao u *orhideja* i obje riječi nastavljaju grč. *órhis* »jaje, mudo«. Protetsko g- srećemo na početku i u nenaglašenim slogovima kao npr. u ihtionimima *galámpuz* (Trpanj) *Clupea sprattus* od jednog romanskog *alause*, koje je dalo franc. *alose*, i u istom Pelješkom kanalu *grangūliš* koje označuje najsitnije primjerke iste vrste, a nastavlja stari grčki ihtionim *éggraulis*.

Prema tome, nećemo se moći složiti s gledanjem Maxa Vasmera koji je čak u srpskom *ambis* htio vidjeti posredstvo tal. *abisso*, jer čakavski iz dalmatskoga preuzeti oblici *ōbis* i *gavez*, kako smo vidjeli, pokazuju očigledne dalmatske karakteristike.

2. U Hrv. dijalekt. zborniku 4, 1977, 273 P. Mardešić Centin potvrđuje za Komižu *alój* uz značenje »pristajanje usporedo uz drugi brod«. Oblik je samo na prvi pogled usamljen ili možda čudan. Ustvari, riječ je o našoj eliptičkoj prilagodbi mletačkog pomorskog izraza *vegnir a lai* »accostarsi a lato d'una barca«, koji dakle znači isto što i naš *alój*. *o* je redovita komiška zamjena za *á*, a nalazimo je i u drugom komiškom venecijanizmu iz istog polja *gvardalój* »bokobran«, »pajet« (ibid. 4,281)⁹ koji je izravni nastavljač ven. *guardalài* »parata (guarda lato)«, Boerio 320. Nepromijenjenu vrijednost naglašenog vokala nalazimo u murterskim formama *alaj* i *alajo* »uz bok, bočimice«, a lako je vidjeti nastavljanje istog leksema opet u murterskom *kordelāj* »bokobran«, gdje je *guardar* »braniti« zamijenjen sa *kord-* (<ven. *corda* »fila di canapa per uso di legare, fune« Boerio 197). Za nas je, kad znamo neposredni izvor posuđivanja, manje važna etimologija mletačkog termina. M. Cortelazzo, *Boll. Atl. Ling. Mediterraneo* 1, 1959, 215, predlaže grč. *aláe*, što prihvaća i E. Rosamani u svom *Vocab. marinaresco giuliano-dalmata*, p. 2,

ali očito je da je u ven. *a lai* presudno bilo *lati* »strane«, koje je s ozvučenim konsonantom *ladi* vrlo rano potvrđeno u mletačkom (Boerio 358), a što se jasno vidi iz složenice *guardalai*.

3. U svim čakavskim govorima veoma je često upotrebljavana kratka riječ za poticanje *à la* »hajde, hajd'mo!« o kojoj se vrlo malo pisalo, a od rječnika je donosi samo uvijek pouzdani stari Parčić (*Hrv.-tal. rječnik*, 1901, str. 2) uz tal. vrijednost »orsù! suvia!«. Skok ju je pokušao protumačiti u članku *alà* 2. (1,23), ali ga je miješanje s oblikom drugog naglaska dovelo u brkanje s *alaj* i *alah* druge vrijednosti i drugog izvora, pa je i svoj bokeljski primjer krivo interpretirao. Očito je da splitsko, korčulansko, lošinjsko i dr. *àla* nije u vezi ni s *alaj* ni s *alah*, već da mu polazište valja tražiti među eks hortativnim riječima iz mediteranske pomorske prakse. Kako je riječ afektivna, a zato i vrlo kratka, proširena je u nepromijenjenom obliku po čitavom Sredozemlju i najvjerojatnije su je naši pomorci uzeli iz mletačkoga, gdje nalazimo *ala*, *ala!* u značenju koje potpuno odgovara našoj upotrebi (»Così gridasi dai barcaiuoli... ed è voce d'intelligenza fra loro, che equivale a coraggio! non timore!«, Boerio 27)¹⁰. Isti oblik u istoj poticajnoj funkciji nalazimo u albanskom (G. Meyer, *Alban. Etym. Wörterbuch*, s.v.)¹¹, u novogrčkom *ála ála!* (Proia 121 kao italijanizam) i u turskom *ala ala* »expression of incitement, addressed to the rowers« (Kahane and Tietze, *Lingua Franca*, § 8, p. 52).

Za vrijeme svojih terenskih bilježenja u Boki Kotorskoj, Skok je u Prčanju zabilježio i ovaj primjer: *Pomalo, ala, ala, malo bolje na desno!*, kao, kako sam navodi, »komandu za potezanje mreže« (1,23). Međutim, kako znamo iz vlastitog ispitivanja, u Boki *àla, àla* znači, doduše, kao i na ostalim dijelovima obale, poticanje, ali u navedenom primjeru *ala, ala* je imperativni oblik glagola *alàt*, koji pored temeljnog značenja »potezati mrežu«, preneseno znači »dirinčiti«, »ubijati se na poslu«. Danas je u živoj upotrebi u Boki, a nemamo potvrda o njegovu postojanju u čakavskim dijalektima. Temelji se na stonordijskom *hala*, francuskim je posredstvom dopro u Sredozemlje i Mletke (*alàr* »tirare una corda«, Boerio 27), odakle je preuzet kod nas, u novogrčkom (*alàrō*) i u turskom.

4. Značajnu kariku koja je Skoku nedostajala za tumačenje južnodalmatinskog glagola *odalibati* (*se*) (2,543), kako bi mogao sa sigurnošću pokazati da je taj oblik dalmatoromanska posuđenica koja se temelji na lat. *levis* i glagolu *alleviare* »olakšati« (REW 5004, 5002, i 361), donio je P. Mardešić Centin (*Hrv. dij. zbornik* 4, 273) navodeći nam komiški izraz *alibàt kotlić* »izliti u more sić kućnih otpadaka«. Sačuvano komiško *a-* svjedoči nam o tražanju lat. prefiksa *ad-*, koji je u drugim govorima zamijenjen našim *od-* (u Prčanju *odlibat* »odliti«). Prema tome, u *odalibati* nije potrebno zaključivati da je »oda- naš prefiks«, već moramo uzeti da je starija faza posuđivanja u *alibati*, a to znači da naši likovi nastavljaju lat. prefigirano *alleviare*. Dodajmo tome da u dubrovačkom statutu (a. 1272) nalazimo odredbu koja govori *de alibamentis* (v. *Lex. latin. M. Ae. Iug.*, 28).

5. Obično se uzima da romanski nastavljači lat. (<grč.) *althaea* »sljez«¹², kao tal. *altèa* i dr., nisu riječi pučkog podrijetla (DEI 144), ali ne možemo to isto s toliko sigurnosti tvrditi za čakavske oblike *altija*, što smo zabilježili u Omišlju i za *litija* iz Vabriga i Vrsara u Istri¹³.

6. Dobru ilustraciju za različitu stratifikaciju i za različita polazišta u posuđivanju između grada i sela, o kojima smo nešto spomenuli u uvodnim napomenama, daju nam dva fitonima za istu biljku na Korčuli. Riječ je o čakavskim nazivima za mirisavu biljku Lippia (= Verbena, = Aloysia) citriodora. Grad je Korčula preuzeo ven. naziv *erba luigia*¹⁴ i tuđe *erba* »trava« prilagodio raširenijoj tuđici *barba*, dok je *luigia* shvaćeno kao vlastito žensko ime, pa složeni fitonim glasi *barbaluiđa*¹⁵. Smokvica na Korčuli, naprotiv, ima zasigurno stariji naziv *alviza*, koji je stariji i od *lūza*, što ga u ARj 6, 203 donosi Pero Budmani. Ovo je primjer kako u nekim slučajevima selo zadržava stariju fazu, jer novija do njega nije doprla. Budmani je svoj oblik preuzeo od D. Lambla i B. Šuleka (*Imenik bilja*, 207). C. Battisti (DEI 2281) tumači ven. (*erba*) *luigia* kao prenošenje ženskog imena na biljku, kao što se dogodilo u španjolskom, gdje *luisa* označuje vrstu *Melissa officinalis*. U svakom slučaju, *alviza* svjedoči o preuzimanju starijeg *alaysia*.

7. U Smokvici smo zabilježili glagol *amonjivat* sa značenjem »ravnati izvlačenjem mreže« i »buditi družinu da ide na ribanje ili bilo kakav posao« (*Bili smo ostali za poč u zoru, pa san hi poša amōnjit da budemo su svin gotovi*). Očito je da taj oblik ne može biti izvorno naš i da je riječ o posuđenici, ali ona se, koliko mi znamo, ne pojavljuje u drugim obalnim mjestima. Semantička nas vrijednost upućuje na lat. *admonēre*, ali taj je glagol Meyer-Lübke izostavio iz III izdanja REW-a (u II je izdanju nosio broj 179) jer nije bio siguran da ima romanskih pučkih nastavljača, a tal. se *ammonire* »upozoravati«, »svjetovati« uzima za učenu riječ (DELI 49). Smokvički oblici (pfkt. *amōnjit*, impfkt. *amonjivat*) upućuju, međutim, na mogućnost pučkog kontinuiteta, i jedinu im paralelu nalazimo u surselvanskom *ammogna*, što je P. A. Faré navodi među svojim *Postille al REW di Meyer-Lübke* (Milano, 1972, p. 10, No 179). Ako je to zaključivanje točno, *amonjivat* bi jednako kao i *alviza* (v. gore br. 6) valjalo ubrojiti u one slučajeve kad je selo sačuvalo stariju fazu tuđeg leksičkog elementa, dok je u gradu ta faza nadomještena novijim aloglotemom.

8. *am ä rat* je korčulanski brodograditeljski termin koji znači »topiti drvenu građu kako bismo je pripremili za obradu«. R. Vidović potvrđuje istu vrijednost glagola za Sutivan (PR 3). U Komiži, gdje značajnije brodogradnje nema, glagol *amorat* proširuje značenje i jednostavno znači »baciti u more« (ČR 11, 1983, 142; 12, 1984, 198). Očito je da je posrijedi italijanizam *ammara-re*¹⁶, koji smo preuzeli preko mletačkoga.

9. U svom članku *àpostō, -ola* (1,48) Skok ne navodi brodograditeljsku vrijednost te riječi koja je proširena po čitavoj našoj obali i označuje »pramćana rebra uz statvu« (v. R. Vidović, PR 4—5). Termin smo preuzeli iz mlet. *apostoli* istog značenja (detaljniji opis vidi u E. Rosamani, *Vocab. marin. giuliano-dalmata*, p. 7). Metaforičko povezivanje s apostolima srećemo u svim zapadnim evropskim jezicima (usp. franc. *apôtres*, kat. *apòstols*...), no, zapravo je riječ o prilagodbi kasnolat. *appositare* (od *apponere*).

10. Potvrđama čakavskih refleksa deminutiviziranog lat. *area* »lijeha«, koje smo primili dalmatskim posredstvom, a koje je Skok sakupio u članku *ârla* (1,61), valja pribrojiti: *jêrla* za Zlarin, *jerula* za Povlja, *ârula* za Korčulu,

árlica »mala vrtača u docu« (Prvić-Šepurina, ČR 2, 2, 1972, 123). Ovamo pripada i *arëla* (Selce) »mjesto gdje se prostiru i suše smokve« (ČDL 18).

11. *Bubreg* je zacijelo najprošireniji turcizam u čakavskom (*bùbrig, bubrëh*...). U pučkim govorima na sjevernijim otocima još mu odolijeva slav. riječ *ôsta* n. pl., koja se na Cresu i Lošinju shvaća kao »dva ista«, tj. dva jednaka (sc. bubrega). Na južnijim je otocima *bubreg* istisnuo venecijanizam *ronjün, gen.-úna*, iz mlet. *rognòn* (Boerio 582), koji se još do nedavna rabio u Korčuli. Kao mesarski termin u Salima je još živ poseban refleks tog aloglotema u obliku *arnjul*. Navodimo ga zbog toga što se u *ar-* ne mora vidjeti svjedočanstvo o dalmatskom podrijetlu riječi (Skok 1,62), budući da talijanski dijalekti imaju *rognone* i *arnione* (REW 7210).

12. U glagolskoj knjizi don Ivana Bondulića (rodom iz Oliba) zabilježen je 1834. oblik *arnaži* m. pl. sa značenjem »barila za soljenje ribe« što se podudara s rovinjskim *arnažo* »sud, posuda« (Skok 1,62 iz A. Ive, *Dialetti ladino-veneti dell'Istria*, p. 7). Riječ potječe iz istog izvora kao i tal. *arnese* »roba, potprepštine, alat«, pa sa svojim veoma širokim značenjem, koje se specijalizira u pojedinim sredinama i poslovima prema konkretnoj potrebi (u Salima »ono u čemu se soli riba«), predstavlja izvrsnu paralelu za tumačenje semantizma isto tako prvotno neodređenog termina *árt* (krčkoromanski i čakavski na Istu jednako *vuárt!*) kojim se i danas u Komizi i Korčuli ozačava ribarska mreža (m. i f. i coll.)¹⁷. Prema ČDL 22, u Visu se coll. označava izvedenicom *artija*.

13. Skok je u članku *vrč* (3, 620—01) odlično prikazao razvoj iz istog izvorišta naoko različitih naših riječi: standardiziranog *vrč* i brojnih jadranskih varijanti *rkuo, arkul, arkulin, orkulić* »vas olearium«. Skokovim navođenjima i zaključcima možemo danas dodati nove potvrde. U Blatu na Korčuli bilježimo *arkūr* »okrugla glinena posuda«, a na Braču još dalji oblik *artūr* »drvena zaimača« (ČDL 21) ili, kako navodi P. Šimunović u *Narodnoj umjetnosti* 11—12, 1975, 504, također za Brač, »posuda za crpljenje vode«. U Boki je došlo do svojevrsnog kontaminiranja ili križanja: dvije već neovisne riječi, ma da su potekle iz istog ishodišta, *vrč* i *orkulić* su se stopile u *vrkulić* (Grbalj).

14. U utvrđivanju i objašnjavanju podrijetla riječi često se suočavamo s neočekivanim situacijama u kojima se možemo snaći samo ako imamo sreću da poznamo lokalni folklor, anegdoticu, materijalna i socijalna *realia* određene sredine ili, ukratko, ono što se u posljednje vrijeme obično naziva etiologijom. Moramo poznavati uzroke koji su izazvali neku riječ i upravljali njezinim ponašanjem i razvojem. Ilustrirat ćemo tu tvrdnju pomoću ovog primjera. Dok na Braču *artūr* znači »vrč« (v. gore br. 13), po zapadnim selima otoka Korčule *artūro* znači (ili je značilo u vrijeme mojih bilježenja) »mjesečnicu, mjesečno pranje«. Nikakvo lingvističko domišljanje ne bi nam pomoglo da riješimo problem te riječi da nam jedan stari Smokvičanin nije rekao da se »*te stvari*« tako zovu po šjor Arturu što je u staro bršme dohodi svaki mīsec načīmīvat (= popravljati) orloje. I doista, daljnje ispitivanje starijih Korčulana i natpis Arturo Marinovich na starim zidnim satovima po našim kućama, ukazali su nam da je stari urar šjor Arturo Marinović išao svaki

mjesec po selima i skupljao satove za popravak: ono što dolazi svakog mjeseca po njemu se prozvalo *artûro*.

15. *àrpiž* u Korčuli ima dva značenja: »gvozdena spona (ili zatega) provedena kroza zid koja priječi da se odveć ne nagne ili sruši« i »gvozdeni prsten pričvršćen na donji dio prove, a služi za istezanje broda«. Riječ je preuzeta iz mletačkoga, gdje se još od XIV stoljeća potvrđuje u oblicima *àrpase*, *àrpese* (knj. tosk. *arpése*). U Veneciji je to jedan od leksičkih elemenata preuzetih iz ravninskog egzarhata. Izvorište joj je u grč. *hàrpax* »kuka« (kod Hezihija, s. v. *lÿkos*), REW 4057. U knjizi izdataka crkve sv. Marka u Korčuli spominje se a. 1689 trošak određene svote »per far arpisi e cugni« (C. Fisković, *Korčulanska katedrala*, p. 96). Naprotiv, kad je riječ o gvozdenoj zatezi, koja drži dvije strane važa na potrebnoj razdaljini, kaže se *ašpa* (od mlet. *aspa*, što je ustvari germ. *haspa*, REW 4069). Ista riječ (*āšpa*) po bračkim selima znači »koplje za zastavu« (ČDL 22), što je kriva zamjena za gradsko *ašta* »koplje, motka«. I to je prvotno germanizam, a za nas venecijanizam (*asta* < germ. *hasta*, REW 4072), koji u Blatu uzima neetimološko *-r-*: *aštra* (kao *brnistRa*, *lištra* umjesto *lišta* »popis«).

16. *asorte* u komiškom izrazu *staviti mriže asorte*, tj. gdje se zna da bi moglo biti ribe, ali se ni prema kakvu znaku ne zna da li je u tom času ima, navlas odgovara hrv. brodograditeljskom izrazu u Korčuli *čūniti* (= graditi, činiti) *brod na sriću*, tj. bez narudžbe.

17. Jezični dodir bez određenog stupnja dvojezičnosti najčešće dovodi do znatnog deformiranja riječi, ali i do neočekivana značenja. To je najčešće slučaj kad su u pitanju oznake za *abstracta*, riječi koje se ne prihvaćaju zajedno sa stvari koju označuju. Do mletačko-hrvatskih dodira na našim otocima dolazilo je uglavnom preko gradskog stanovništva, dok je selo primalo tuđi oblik ne poznavajući ni njegovu vrijednost ni kontekst u kojem do posudbe dolazi. Kad je posrijedi oznaka za predmet, životinju ili bilo što konkretno, dolazi eventualno do paretimoloških prilagodbi izraza prema jeziku primaocu. No, kad je riječ o bilo kakvoj oznaci za apstraktno, kad nema ispravljačke funkcije označene stvari, kad *označitelj* upućuje na neutvrdivo *označeno*, kad je riječ ono što se čuje, a ne može se vidjeti ono što ona označuje, tada dolazi do neočekivanih rezultata: čovjek iz grada, koji je barem u maloj mjeri dvojezičan, prima tal. prilog *astuto* sa približnim značenjem što ga riječ ima u jeziku davaocu: »lukavo, prefrigano«, ali u selu ista riječ tih semova nema, značenje je isprva znatno neodređeno, a zatim se učvršćuje u vrijednosti koju je veoma teško predvidjeti. *astûto* u Žrnovu znači »pažljivo: (Vidi kako stoji *astuto!*)«, a to gotovo da nema veze s izvornom vrijednosti. *Avêrtit* uglavnom znači »upozoriti« (od ven. *avertir* »avvisare«) i takvo bismo značenje očekivali za našu posuđenicu. Međutim, dovoljno je pogledati tri primjera u kojima se ta riječ pojavljuje u komiškom govoru (ČR 11, 1983, 85 i 89) pa da se vidi da znači »paziti, pokloniti pažnju«. Često dolazi i do drugih promjena izazvanih novim semantizmom. U Korčuli *òfrit* znači »ponuditi«, »počastiti«, što se moglo i očekivati prema ven. *ofrir*, ali u Smokvici riječ znači »odbrusiti, spremno odgovoriti« i akcenat nije više *òfrit* već *òfrit*. Očito je da su semantizam i akcenat u uzročnoj vezi, ali je teško reći da li je prvi izazvao drugi ili obrnuto. Nadalje, ista će tudica — u našem slučaju

najčešće venecijanizam — u međusobno udaljenijim mjestima imati posve drugo značenje. Mletački izraz *a torzio*, najčešće u svezi *andar a torzio*, koja znači »ići uokolo«, »skitarati se« i dr. (= *andar a zonzo*, Boerio 759), kod nas gotovo u svakoj sredini ima posebno značenje. Dok u Brusju *hodit atôrzijo* znači »tumarati«, u Smokvici *bit atôrzijo* znači »biti u napetom iščekivanju«, u Rukavcu znači »posjećivati« (C. Tagliavini, *Italia e Croazia*, 412), a u Rijeci može imati sasvim drugo, pomorsko značenje »biti nošen vjetrom« (v. E. Rosamani, *Voc. mar. giuliano-dalmata*, 181). U Velom Ratu (Dugi Otok) modificira se i formalno lice znaka, i ondje *artôzijo* znači »uzaludno«. Kao pravilo se može postaviti i ovdje kao i u drugim kontaktnim situacijama: što je riječ (a navlastito apstraktna riječ) dulja, to možemo očekivati znatnije formalne i sadržajne modifikacije i veoma često afektivizaciju sadržaja. U takvim slučajevima samo dobro poznavanje sredine i etiologije nekog izraza mogu uz dostatan kontekst i što više primjera okurencije voditi ispravnoj etimologiji. Samo, i ovdje valja naglasiti da takvi aloglotemi, koji često dobijaju afektivni naboj, imaju i nestalnije značenje, koje jedan izvorni govornik osjeća ovako, a drugi onako. Dovoljno je pogledati što dva izvorna Komižana naznačuju, neovisno jedan od drugoga, kao značenja glagola *batarjat*: jedan u *Hrv. dij. zborniku* 4, 275, a drugi u *ČR* 12, 1984, 201. U takvoj situaciji, lingvist koji dolazi »izvana« teško može utvrditi etimologiju.

18. Začuđuje nas svojom usamljenošću groćanski (?) oblik *baca* u značenju »veliki sud u kojemu se meći grožđe« (*ČR* 11, 1983, 189)¹⁸. Ako takav oblik doista postoji, valja ga približiti drugim fonetski sličnim i semantički bliskim oblicima, jer nam varijante najviše mogu pomoći u traženju pravog postanja riječi. Ako pretpostavimo da je usamljeno šoltansko *baca* rezultat križanja, a do njega veoma često dolazi u jezičnim dodirima, taj lik može najvjerojatnije potjecati od kontaminacije *bāja* × *kāca*, tj. *bă(ja)* + (*kă*)*ca*¹⁹. Lik *kaca* »labrum, drveni sud« je jasan; iscrpne potvrde za nj donosi ARj 4, 710 a Skok (2, 12) potanko opisuje njegovo slavensko porijeklo. P. Mardešić u *Hrv. dij. zborniku* 4, 284 potvrđuje današnje komiško *kāca* »bakrena posuda za vodu«. Etimološki je zanimljiv lik *bāja* koji je dobro potvrđen po čitavom čakavskom obalnom području. Na Susku je to isto što i *maštiêl*, tj. »vjedro«, na Iloviku okrugla bačva, a na Premudi »barilce kao znak za potopljenu mrežu«. Uvijek s istim akcentom, riječ se pojavljuje i na južnijim otocima: u Blatu na Korčuli *bāja* je sud u kojem se soli svinjetina, a u Komiži također oveći sud (*ČR* 11, 1983, 85). Riječ je venecijanizam iz *bagia* »vaso di legno« (Boerio 55). E. Rosamani (*Voc. mar.*, p. 12) navodi *baia* »tinozza« za Genovu, Livorno, Mletke i čitavu Istru. Podrijetlo joj valja tražiti u lat. *bajula* (REW 886), koje je prvotno značilo »dadilja«, a kasnije »žena koja nosi vodu«, pa »sud za nošenje vode« (preko *bajula aquae*). »Pravilni« tal. lik *bagliòlo* postoji u tal. dijalektima, a i semantizam »nositi« otkrivamo u omišaljskom liku *bažijolec* »glavna greda »nosilica« u kolima«. Drugog je postanja, a za nas također venecijanizam, korčulanski *bujôl* i komiški *bujul* »brodski kablíč«, koje smo preuzeli iz ven. *bugiòl*, Boerio 106, istog značenja. Pretpostavlja se da je taj naziv keltskog porijekla, ali etimologija nije nedvojbeno utvrđena.

19. Kod Kavanjina (21, 24) nalazimo *bajan* u značenju »jadan, bijedan«. Priređivač manje starog Kavanjinova izdanja, Josip Aranza dodaje u bilješki

uz navedeno mjesto: »*bajan* u Kaštelima znači bijedan«, a istu riječ donosi i Tanclinger (v. T. Matić, *Rad* 293, 262), tumačeći je sa »dolente«. U naše smo je vrijeme čuli u Primoštenu (*bàjan*), a J. Božanić je potvrđuje za Komižu (ČR 12, 1984, 175)²⁰. Ovdje je riječ o reliktu iz grčkoga *baiós* »little, small; humble«, koji nalazimo i u Hodiljama u obliku *bájo*, u nazivu za bežmeka, čaču (*Uranoscopus scaber*), a ta je riba među ribarima popularna sa svoje ružnoće. Razlika u akcentu između naša dva oblika lako se objašnjava afektivnom (hipokorističkom) vrijednošću ihtionima. Ni početno *b-* nam ne smije pričinjati poteškoće, jer sačuvana vrijednost *b* u dalmatskim grecizmima nije nimalo rijetka. Dovoljno je usporediti grčki prežitak *kollùba* »glava kruha« na čitavom teritoriju nekadašnje osorske nadbiskupije sa srpskim likom *kòljivo* »kuvana pšenica pomešana sa šećerom i orasima, pripremljena za slavu, žito« (*Rečnik SANU*, 10, 33). Obje riječi potječu iz sred. grč. *kólybon*, *kólybon* »frumentum coctum«. Dalmatska je riječ sačuvala *-b-* nasuprot srpskoj, u kojoj vidimo *b > v*. Prva nije označena religioznom upotrebom koje, uostalom, nema ni u st. grč. (»vrsta kolača«), dok je vjerska komponenta presudna u semantičkoj vrijednosti druge. No, čim postoji liturgijsko, vjersko posredstvo, i dalmatinski grecizmi pokazuju *b > v*: *Vlaho* < *Blásios*, *Jakov* < *Iakób* ili toponim *Sutvara* od *sancta Barbara*, otočić kod Korčule, gdje je *sut-* redovito za *sanctus* uz imena svetaca kako zapadne tako i istočne crkve; usp. *Sutivan*, *Sutomišćica*. . . nasuprot *Suplatûnski* (*sanctus Plato*), toponim iznad Osora. Još jedan pretpostavljeni grecizam, ako je naše etimološko izvođenje točno, pokazuje isti izostanak prijelaza *b > v*: u Korčuli *bàdati* znači »hodati korak po korak«, a u Velom Ratu »brzo ići«. Taj oblik izvodimo iz sred. grč. *badízō* »walk«, *bádēn* »step by step« (*Sophocles*, 179).

20. U ČDL 28 nalazimo *bakùk* kao naziv u Brusju za *Santolina chamaecyparissus*. Fitonim je još 1859. (bez akcenta) zabilježio češki prirodoslovac Dragutin Lambl u nizu svojih vrijednih zapisa iz Dalmacije i Boke (*Čas. Čes. Mus.* 26, 46), a od njega ga je preuzeo Šulek, pa Daničić u ARj 1, 161. Skok (1, 97) preuzima naziv iz ARj i navodi: »Riječ je nedovoljno potvrđena u narodnom govoru, bez akcenta i bez primjera. Nije zrela za etimologiju«. Mislimo da dvije međusobno neovisne potvrde u rasponu od stotinu godina dovoljno govore o pouzdanosti naziva. Dok je formant *-uk* potpuno nejasan, u osnovi *bak-* moramo vidjeti istu riječ kao u tal. *baco* »larva«, pa daljnjim semantičkim sužavanjem »crv, crijevni nametnik«, za koju je u romanistici predloženo mnogo složenih križanja (DEI 398, DELI 102). Sama se biljka (*Santolina chamaecyparissus*) u mnogim talijanskim dijalektima naziva *erba da bachi* (Targioni-Tozzetti, *Dizion. bot. italiano*, Firenze, 1858, p. 76 i O. Penzig, *Flora pop. italiana*, 1, 439). U prilog formalnoj strani ovakvog zaključivanja govori postojanje proširenog čakavskog oblika *bàkula*, kojim se označava svaka bubica, sitni žohar, crv u hrani²¹, a koji Skok u ERHSJ ne registrira. Za semantičku je stranu problema važno naglasiti da je biljka *Santolina chamaecyparissus* i kod nas do nedavna upotrebljavana u narodnom ljekarstvu kao sredstvo protiv glista²², jednako kao i nekoliko vrsta iz porodice *Artemisia*. U takvoj je upotrebi nosila mnogo češće nazive *santolìna* i *šantònig* (Sali), *semèncina*²³ (Korčula) koji su označavali kako *Santolina chamaecyparissus* tako i više vrsta *Artemisia* (*A. coerulescens*, *A. cina*, *A. herba alta*, *A.*

maritima, A. judaica). Ljekarnička praksa i narodno vjerovanje u efikasnost biljke doveli su do pučkoetimoloških prekrajanja fitonima u zapadnim jezicima, pa je riječ povezana sa *sanctus* »svet«, premda prvotni naziv biljke nije bio ni u kakvoj vezi s nekim svetim karakterom. Naziv se razvijao poprilično ovako: najstariju potvrdu nalazimo u Dioskurida (3, 23) u obliku *santonikón*, kod Marcela Empirika je to *santonica herba*, a zvala se tako, jer su je najviše dobavljali iz zemlje galskog plemena Santones u akvitanskoj Galiji (usp. današnje franc. toponime *Saintes* i *Saintonges*). Od *santonikón* (odakle je preko učenog ven. i naš saljski oblik *šantònig*) asimilacijom nastaje *santonina* (kako se biljka i danas naziva u Emiliji), pa iz tog oblika, disimilacijom $n \rightarrow l \rightarrow l - n$: *santolina*, koje je rašireno po Italiji i po našoj obali. No, kako se u ljekarništvu upotrebljavalo prvenstveno sjeme biljke, ono se nazvalo *seme santo* (sa *santo* prema *santolina*), a od XVI stoljeća i *sementina* (opet po modelu *santolina*), a u Mlecima *semenzina* »seme santo« (Boerio 643), odakle korčulansko *semencina*²⁴. Da se sem »svet« u fitonimu razabirao i kod nas, najbolje se vidi iz hibridnog naziva *svetolina* što ga Šloser i Vukotinović donose za *Santolina chamaecyparissus* (*svetolina* = *svet* + (*santo*)*lina*). *Santolina* je ušlo čak u sustavnu sinonimiku, pa nije nimalo čudno što je hvarski *bakùk* uzmaknuo pred prestižem i proširenošću takvih konkurenata.

21. Veoma veliku važnost po našu, romansku i uopće i.e. etimologiju, predstavljaju neki međusobno povezani brački i istarski apelativi i zoonimi. Ne pretendirajući na konačno rješenje, pokušat ćemo u ovoj bilješci unijeti malo novog svjetla u složeno i još uvijek zamršeno pitanje postanja jedne riječi što smo je mi preuzeli sa Zapada, a tu je vjerojatno došla s Istoka.

U *Narod. umjetnosti* 11—12, 1975, 504 donosi P. Šimunović za Brač (bez pobliže oznake lokaliteta) apelativ *balbakân* sa vrijednošću »kameni prsten na vanjskoj strani okrugle poljske kućice«. Usprkos veoma aproksimativnoj definiciji, vidimo da je riječ o rudimentarnoj gradnji u suho, koja je proširena po čitavu Sredozemlju, a koja se u nas naziva apelativima najraznovrsnijeg postanja: *bunja*, *ćemer*, *kula* i dr.²⁵ Kako znamo da na Braču postoji i apelativ i toponim *bunja* (*Bunje*)²⁶, valja zaključiti da je *balbakan* dio bunje, pa smo s tim dijelom pitanja načistu. Nadalje, u ČDL 28 nalazimo opet za Brač lik *balbabôn* uz nešto strožu definiciju »Rundgang um den kuppelartigen Aufbau einer steinernen Feldhütte«. Ne znamo kakav je odnos između *balbakan* i *balbabon*, ali ako ovaj drugi uopće postoji uvriježen u pučkoj upotrebi, riječ je o rjeđoj varijanti koja postoji samo na tom mjestu na otoku (nije naznačeno gdje). Nema nikakve sumnje da za *balbakan* ishodište valja tražiti u mlet. *barbacan* »parte della muraglia da basso fatta a scarpa« (Boerio 63). Još za a. 1414 nalazimo u Ljubićevim *Listinama* (VII, 170—7) *barbachanum* sa poprilično istim značenjem. U sjevernom čakavskom, međutim, pod istim označiteljem značenje je donekle promijenjeno, ali mu je i dalje osnovni sem »kamen«. Za Cres raspoložemo talijanskom i hrvatskom potvrdom. Prvu nam donosi G. Gravisí u svojim *Termini geografici*, p. 12: *barbacân* »campo su terreno collinoso, sostenuto da muri o da rampe erbose«; drugi potječe od Tentora koji u *Arch. f. sl. Phil.*, 30, 187 *barbakân* objašnjava kao »ein nicht ebenes und mit Steinen reiches Grundstück in einzelne parallele Streifen, die durch die übrig gebliebenen Steine gesondert sind, geteilt«. Drugi je opis

značenja točniji od prvoga i odgovara još uvijek živoj upotrebi na otoku²⁷. Na Krku se leksički elemenat mijenja formalno i sadržajno. U Puntu smo zabilježili *vrbakan*, čime se označava svaki nasip uz gromaču, a za Vrbnik ARJ 20, 749 donosi iz *Zborn. za nar. život i običaje* 4, 230 *verbakan*²⁸ »delga uska liha, ku ni moguć fadigat na vergaň, nego samo l' na motiku, zove se nožica, verbakan, gerbakan²⁹, lišica«³⁰. Iz *Zborn. za n. ž. o.* 6, 50 navodi se podatak da *verbakan* u Vrbniku znači »na poseban način podšišanu kosu«. Odmah recimo da oblici sa *v-* nisu preuzeti iz mletačkoga već iz južnijih abruceških dijalekata; usp. oko *Pescare varvacanë* (pl. *varvachénë*) »mura«, Ernesto Giammarco, *Dizionario abruzzese-molisano*, 2307.

No, to nije sve, jer sada dolazimo na do sada nezabilježene vrijednosti po svemu sudeći iste leksičke jedinice. U Istri, i to u Fontani i u Vrsaru, zabilježili smo *barbakân* kao oznaku za (obje vrste) morskog puža koji se kod nas drugdje po obali naziva *vôlak*, *přpor*, *kornâr*, *modrûjak* itd. (*Murex trunculus* i *M. brandaris*). I sad, ako znamo da je etimologija tal. *barbacane* (m.) < franc. *barbacane* (f.) još uvijek predmetom brojnih rasprava³¹ da li je riječ potekla iz perz. *bala* — *khâna* (doslovce »kuća na uzvisini«) ili su je križari posudili iz arap. *bâb al-bâqara* (doslovce »vrata /bâb/ za krave /bâqara/), ili je pak nastavljač arapskoga *barbahhane* »jarak«³², dok su neki u *barbacane* vidjeli najjednostavniju sintagmu *barba cana* »sijeda brada« (L. Sainéan), lako ćemo zaključiti da čakavski oblici mogu imati težinu u toj raspravi. Jer, oni pokazuju i *balb-* umjesto *barb-* (što, naravno, može biti naša nezavisna adaptacija — ali prema čemu?), i značenje »duga lijeha«, polivera, a ne »kućica«, pa čak i vrijednost »kosa, vlasi«, pa mogu biti korisni etimolozima i orijentalistima koji istražuju porijeklo te formalno i semantički veoma raznolike riječi.

No, sigurno najveću težinu ima čakavski malakonim *barbakan*, koji je jedinstven u Sredozemlju, jer se *Murex* nigdje osim kod nas ne naziva tim imenom. Zato on može biti zanimljiv doprinos rješavanju drugih mediteranskih naziva za morske puževe, pa i samog latinskog *murex*. Naime, u latinskim se etimologijskim rječnicima *murex* ostavlja bez tumačenja i konačne etimologije i kao riječ nepoznata postanja odlaže se u sve glomazniji arsenal tzv. »mediteranskih riječi« (usp. Ernout — Meillet, *Dict. étymol. de la langue latine*, 422—3). Međutim, riječ je o vrsti koja je za Antiku bila neobično važna jer je predstavljala osnovnu »sirovinu« za dobijanje boje za tkanine. To se lako vidi iz činjenice da su lat. *purpura* »grimiz« i naši nazivi za *Murex* *přmpor*, *vřpalj* (Prvić), *vřpā* (Tkon) i bokeljsko *přpor* riječi iste etimologije³³. S druge strane, *murex* je osnovni lik iz kojega su izvedeni naši apelativi *mrkenta* »hrid«³⁴, *mrkat/mrhat* (Murter/Jezera), *morak/marok* (Pupnat/Žrnovo) »veliki kamen«³⁵. Mnogo važniji je podatak da je drugo jedno ime za *Murex*, već spominjani *prpor*, u osnovi riječi kao što je u Dubrovniku *porporela* ili u Sutivanu *pulpurela*³⁶, uvijek s vrijednošću »nasuto kamenje«. Posve je isto s korčulanskom *pistûrela*, koje znači i »volak« i »nasip uz lukobran«. U francuskom, opet, *rocher* znači i »hrid« i *Murex*, istarsko *barbakan* također ima oba značenja, a u Krapnju se *Murex* naziva *grhot*, a to je ista riječ sa semantizmom »kamen« iz koje je nastao toponim *Grohote*³⁷! Sad nije teško vidjeti da u našim nazivima za volka (*Murex trunculus* i *M. brandaris*) nalazimo osnovni sem »kamen«, da u našim i tuđim apelativima koji označuju

artefakta od kamena, kamene nasipe, *struture di rinforzo*, hrpe kamenja ili čak kamen sâm, nakon pomnrijeve analize otkrivamo opet jedno od imena za volka. Prema tome, možemo postaviti:

volak : kamen : : *murex* : *murus* ili

barbakan : nasip uz gromaču :: *murex* : *murus*,

što čitamo: volak se odnosi prema kamen kao *murex* prema *murus*. Tako postavljeni odnos može biti dragocjen ili barem koristan za buduće rješavanje etimologije i evropeizma *barbakan* i lat. kulturne riječi *murex*.

22. ČDL 29 navodi za Brusje *balnjènica* sa značenjem »kaca, baja«. Riječ je veoma čudnovata i valjalo bi joj brižljivo preispitati oblik, jer u tom rječniku nalazimo podosta nestrogosti navlastito u navođenju gesla (natuknice), koje u daljnjem tekstu istoga članka dobija drugačiji oblik (*fregača ~ fregaca, spārta ~ sprta*)³⁸ Da li je *balnjènica* vjerno transkribirano? kojem registru pripada ta riječ? Sve se to pitamo, jer se *-ln-* u riječima ove skupine pojavljuje isključivo u učenim oblicima³⁹, a u posuđenicama se može javiti samo kao rezultat križanja s nekim drugim, u ovom slučaju nepoznatim oblikom. Podozrivost oko *-ln-* u *balnjènica* je to opravdanija kad znamo da u Komiži u istom značenju postoji »normalno« *banjenica* (ČR 12, 1984, 191). Svaki drugi zaključak o jedinstvenom čuvanju lat. *-ln-* iz *balneum* u ovoj našoj riječi bio bi ishitren.

23. U svojim, za jezičnu povijest veoma vrijednim, Komiškim *facendama*, koje nam donose leksičke i stilističke relikte govora jedne otočke mikrozaednice, Joško Božanić (ČR 12, 1984, 165—214) pokušava što vjernije prenijeti dosad nezabilježeni, a za naš sustav neobični izričaj za koji svaki prosječni govornik zna da nije izvorno naš. Riječ je o izričajnoj svezi *ki abu — abu*. Njezina se semantička vrijednost lako vidi iz neznatno proširenog konteksta:

... u temu je ostalo i un je pok umor nakon, ne znon ti reć, ni dvo miseca, ni tri miseca i ki abu — abu, no. (str. 193)

Doveli su nos u kazermu i, kal su nos doveli u kazermu, ni ti meni, ni jo tebi. Nismo išli nonke na laport, nindri. I ki abu — abu, no. (str. 196)

Smisao je jasan: stvar je bila gotova, tko je dobio, dobio je, i gotovo! Šteta što Božanić nije označio akcenat i što izričaj nije popratio odgovarajućim interpunkcijskim znakovima, koji bi nam bili bolje naznačili pravu vrijednost tog stilema. Posrijedi je ovdje, u njezinu arhajičnom obliku, venecijanska lokucija *chi ha bu ha bu*, koju Boerio 51 navodi sa vrijednošću »la cosa è fatta«, »addio fare«. U svojem sam djetinjstvu u Korčuli od starijih ljudi čuo u eksplicitnijoj i recentnijoj formi *ki lo ga avù lo ga avù*⁴⁰ iste vrijednosti. Komiško *no* je također dio venecijanizma i ima zaključno-upitnu vrijednost našeg *zar ne?*

24. *banbujin* m. (*Slobodna Dalmacija*, 8. 1. 1984.: dojdu meki ka banbujin) ide zajedno s neasimiliranim korčulanskim oblikom *panbuin, -ina* »juha s prekuhanim kruhom«. Obje su riječi preuzete iz mlet. *panboglio* (čit. [-jio]) »pane bollito« (Boerio 467), s aloglotskim sufiksom *-in*. Dakle, tuđi sufiks na tuđu riječ. No, u čakavskom nisu rijetki ni slučajevi hibridnih izvedbi, i to strani sufiks na domaću riječ ili domaći sufiks na stranu riječ. Za prvi tip spomenimo *pomoritād* »pomor« (Korčula); *imencovot* »spomenuti, imenovati, po imenu spomenuti« (Dračevica, ČDL 283), koje ide zajedno s korčulanskim *mèntovat*, a u Smokvici *imèntovat*, kao na Braču, uz hrv. *ime*, a sa zajedničkim

polazištem iz tal. *mentovare* (< franc. < lat. *mente habere*); -c- u navedenom liku iz Dračevica može dolaziti od križanja s mlet. *menzonar* istog značenja (Boerio 411), ali različite etimologije (< *mentio*, -*onis*); u Senju, u pojačanom izrazu *celcät celcamènti* (ČR 2. 2, 1972, 207); *konjèra* »podmorski procjep ili rupa u koju se sklanjaju konji (Corvina nigra, Umbrina cirrhosa)«⁴¹; *obilancija* (Punat), *obilanca* (Prvić) »obilje, obilatost« s -*anca* iz *abondanza*; *umidaščina* »vlaga« (Trogir, ČR 1973, 212) s našim izvedbenim morfemima na mlet. *ùmido*, nasuprot *dumideca* (Prvić-Šepurina, ČR 8, 1978, 107) s tal. sufiksom i nerazjašnjenim protetskim *d-*,⁴² koje srećemo i u Crnoj Gori: *demodèca* (Doljani-Titograd); *bândenica* »strana kreveta« (Omišalj); *bandiráč* »onaj koji nosi zastavu u Kumpaniji« (Žrnovo). Nešto je češća tvorba takovog tipa poglavito u onomastici: *Marijètica* = *Marija* + rom. -*et(t)-* + hrv. -*ica*, što je zapravo tautologija u deminutivizaciji. Naravno, hibridne tvorbe najčešće vode paretimološkim »razjašnjavanjima«, u kojima nije baš uvijek lako razabrati udio svakog jezika u pojedinoj sastavnici. Dok u dubrovačkom ornitonimu *morovran* *Carbo cormoranus* (M. Vetranić, ali i Baldo Kosić u *Glasn. Hrv. Naravosl. Društva*, 3, 127) razabiremo sastavnice *moro* i *vran*⁴³ (usp. u Korčuli *črni mōro*), tko može utvrditi što je naše, a što izvorno talijansko, što je *noriti* »roniti«, a što tal. *nero* »crn« u odgovarajućem nazivu za gnjurca u Sutivanu *nerinerac* (*Phalacrocorax carbo*)⁴⁴?

25. Predromanski oblik nepoznatog postanja **barra* s vjerojatnim značenjem »zid, pregrada od blata«⁴⁵ čiji su brojni nastavljači prošireni po zapadnim jezicima, zastupljen je i u čakavskim govorima s nekoliko semantizama, uz nekoliko očigledno posuđenih italijanizama. Pri tome je teško sve oblike sa značenjem »prijehnica, prečka, rudo, držalo, pritka...« podijeliti na one što nastavljaju takvo **barra* i druge koji potječu od lat. *vara* sličnog značenja. I sâm Meyer-Lübke u odgovarajućim člancima REW 963 **barra* »Querstange« i REW 9150 *vara* »Querholz« nedovoljno strogo luči jedne od drugih. Strože dijeljenje na temelju novijih istraživanja dao je W. v. Wartburg pod odgovarajućim natuknicama u FEW. Brojni evropski internacionalizmi iz te osnove prodrli su i u naš jezik. Dovoljno je spomenuti samo neke od njih: *barijera*, *barikada*, *bar*, *baražni*, *barirati* i — *veranda*.

Naravno, nas zanimaju u prvom redu riječi iz čakavskih govora koje nastavljaju tu osnovu. U Korčuli je *bära* danas u uzmicanju, a još za našeg vijeka je bila u općenitoj upotrebi sa više značenja: svaka crta ili predmet koji nešto priječi; crta ili granica koju u igri ne smijemo prekoračiti, pa, prema tome, i određeni broj bodova (pünata) postavljen pravilima igre (napr. 7½, 21 ili 31); u prvim danima nogometa bila su to vrata (branka) ili, točnije, golna linija. U Smokvici znači »brazgotinu«, »ožiljak«, a u korčulanskoj brodograđevnoj terminologiji »dugi željezni čavao«. Međutim, najviše je ta osnova iskorištena i najbolje se sačuvala (zbog već naglašene konzervativnosti tog nazvilja) u označavanju morskih stanovnika.

U riba iz porodice Sparidae, unutar skupine koju tvore četiri srodnika {*sàrag* + *fratar* + *pic* + *spar*} (= *Diplodus sargus*, *D. vulgaris*, *Charax puntazzo*, *D. annularis*), jedan od njih, i to *fratar* (*Diplodus vulgaris* = *Sargus vulgaris*), razlikuje se od ostala tri sa svoje dvije karakteristične pruge, i one će tvoriti najčešći sem u konceptualizaciji naziva za tu vrstu. O. Karlovac,

u *Pomorskoj enciklopediji* 2, 291, ovako opisuje te pruge: »... naročito se ističu dva velika crna pojasa... Prednji se pojas spušta sa šije i obuhvata stražnji obod škržnog zaklopca. Drugi crni pojas sedlasto obuhvata prednji dio korijena repne peraje, a zahvata i stražnje dijelove osnovice leđne i podrepne peraje«. Crne su pruge, dakle, najuočljivija osobina u fratra, pa nas zato ne čudi što se taj sem na najrazličitije načine konceptualizira u tvorbi naziva za tu ribu, i to ne samo kod nas već i kod drugih sredozemnih naroda (crnoguz, crnogučac, crnosipac, crnovratak, prekolarac, prekoramenac, sedlaš, grivinaš...). Samo, dok nam se rješenje tih naziva i brojnih njihovih varijanti nameće kroz dinamiku paradigmatškog razvoja, a konceptualizirani je sem potvrđen referentom (tj. ribom) i njegovim opisima što ih daju ihtiolozi, a i sami su ihtionimi uglavnom prozirni, u nekoliko danas neprozirnih, tj. nemotiviranih naziva pomaže nam poznavanje vrijednosti nastavljača osnove *barra kako smo je gore opisali. Ti su nazivi *bàraj/baràj* (Premantura, Medulin, Barbat, Lun, Novalja, Olib, Tkon, Privlaka, Vrgada, Murter...), *bàran* (Crikvenica), *pič baran* (Klenovica), *baròc* (Susak), *žbaraj* (Peroj), i jedan naziv za špara (D. annularis) koji također ima crni pojas, ali kako je znatno manji, nalazimo ga u deminutivnoj tvorbi: *barič* (Baška Nova). Naša zaključivanja o produktivnosti ispitivane osnove mogu dobiti na utemeljenosti ako ih potkrijepimo čvrstim dokazima da se isti ili slični postupak primjenjuje i u drugim jezičnim sredinama i u drugim dijelovima leksika. Kad pogledamo nazive za istu vrstu na suprotnoj obali ustanovit ćemo da se naša varijanta *žbaraj* podudara sa *šbaro* u Ankoni i *šbarrè* u Peskari (karte 560 i 561 Sredoz. Lingv. Atlasa /ALM/) i sva je prilika da je odatle i preuzeta⁴⁶, dok su *baran* i *barič* naše tvorbe. Međutim, našu interpretaciju još bolje potvrđuju južnotal. ihtionimi *varrancòddu* »sorta di sargo (che) porta una striscia (varra) sul collo«⁴⁷ i *sarjie varanguidde* u Tarantu, u kojima vidimo jednaku organizaciju jezičnog znaka pod djelomično drugačijim izrazima istog sadržaja. Osim toga, znamo da je ihtionim *baraj* relativno star i čvrsto uvriježen u praksi, jer ga 1431. nalazimo u Statutu Pule kao *baragius*⁴⁸, a Albertus prevodi Aristotelov ihtionim *sárgos s baroz*⁴⁹.

Dok smo bili u ihtionimiji, zaključivanje nam je bilo olakšano ograničenošću i stalnim karakteristikama referenta. No, čim iz takvog područja zakačimo u dijelove leksika gdje je referent teže odrediv, jer nije materijalan, gubimo uporište i moramo se snalaziti prema teško odredivim karakteristikama, pa se tako otvaraju mogućnosti impresionističkim zaključcima koji slabo mogu slijediti puteve leksičke dinamike. Tako za *žbàrat* »prijeći graničnu crtu«, »premašiti dopušteni broj bodova« (Korčula) možemo bez kolebanja tvrditi da je nastalo od ven. prefiksa *s-* (<lat. *ex-*) i *bara*. To se isto može reći za šibensko *ižbàrat* »prijeći broj (= granicu) 31 u istoimenoj igri na karte«, ali to nam ne može biti rješenje i morat ćemo pod drugi etimon podvesti *barati* (tr., intr. i refl.), *zabarati*, *pobarati*, *abarati* (u vezi s ribom), *žbarät* »pucati, opaliti«, *barät* »mijenjati« (Brusje, ČDL 33) i brojne druge oblike sa *bara-* i *žbara-*. Ako je, kako smo na početku ove bilješke naveli, bilo teško dijeliti reflekse od *barra i one od lat. *vara*, sad je, na današnjem stadiju leksičkog razvoja, na razmeđu romanskog, slavenskog i grčkog svijeta, to još teže, jer na čakavski djeluju, svaki sa svoje strane, romanski i grčki jezični sustavi. Uzmimo samo šibensko *ižbarat*. Pored spomenutog značenja

»prekoračenje bodova«, taj glagol znači i »ejakulirati«. Da li je to značenje poteklo iz prvoga ili je pak prilagođenica od ven. *sborar* »spargere il seme, gittar la genitura« (Boerio 609) od grč. *sporá, spermátōn*? I neznatno modificirana varijanta *izbàlat* (isto značenje, Šibenik) može biti nastala pod djelovanjem hrv. ili srp. *bala* (<rum.) »sluz«, ali je isto tako dopušteno pomišljati na grč. *ekbállō* »eiaculare (de coitu)«. Svi bi ti oblici, a naročito oni o *baranju* i *abaravanju* ribe, zavrijedili posebne studije, jer su značenja uzduž naše obale toliko izdiferencirana i toliko unakrštena s drugim formalno sličnim i semantički bliskim oblicima, da se samo strpljivim analizama može doći do pravog etimologijskog rješenja. Naveli smo sve to da pokažemo kako suvremena etimologija mora analizirati sve sustave koji ulaze u polje jednog jezičnog znaka i da nije etimologija uvijek ono što na prvi pogled mislimo da jest.

26. I osnova *bat(a)-*, koja se javlja u velikom broju naših tuđica i domaćih riječi, može potjecati iz različitih jezika i pokrivati međusobno različite semantizme, pa nije nikako dopušteno takve slučajeve uvijek rješavati jednostavnim »od *battere* < lat. *battuere*«. Navlastito kad se riječi tumače u leksikološkim ili leksikografskim radovima valja pomnjivo razložiti elemente iz različitih izvorišta i skrupulozno poštovati staro leksikografsko načelo: koliko homofona/homografa različita podrijetla, toliko i posebnih natuknica. Jer, dok, na primjer, *pero* (za pisanje), *pero* (u kokoši) i *pero* (opruga) mogu ići pod isto geslo, *bàtala* »morsko dno« i *bàtala* »gomila kamenja« nikako ne smiju biti predstavljeni pod istom natuknicom, jer im je postanje različito, pa su stoga, dijakronijski gledano, različite leksičke jedinice.

Ovdje ćemo pokušati ukazati na nekoliko leksema sa *bat-*, kako bismo mogli vidjeti koliko slojeva možemo u toj osnovi utvrditi.

Za postavljanje uzorka poslužit ćemo se građom iz korpusa za nazive naše talasozoofaune koji smo sakupili i analizirali u već spomenutoj knjizi (v. n. 49 uz prethodni članak).

U 37 slučajeva (pojavnica = tzv. *token*) sa 28 različitih zoonima (različnica = tzv. *type*) morski su organizmi označeni pomoću oznake *bat(-)* i njezinih izvedenica. Naravno, kad uzmemo u razmatranje ostale dijelove leksika taj se broj znatno povećava. No, ono što nam je najvažnije pokazati jest konstatacija da se svi ti jezični znakovi u obalnim govorima nikako ne mogu podvesti pod dvije uglavnom homofone osnove koje su u slav. *bat* ili u rom. *bat(t)-*, već da u igru ulaze i druge genetski i semantički nezavisne osnove istog izraza.

Između 37 ihtionima sa osnovom *bat-* dobar je broj onih koji se temelje na semantizmu »tući«, ali tu se postavlja pitanje razgraničenja između *bat(-)* koje potječe iz slavenskog i *bat-* koje je preuzeto (zajedno s čitavim mone-mom) iz romanskog fundusa. Za *bat* (Silba) kao naziv za poznatog morskog psa kojemu glava naliči na čekić (*Sphyrna zygaena*), pa se zato drugdje zove i *mlat*, *mlatac*, *korač*, *pas čekić*, *sorat* (Kukljica) ili s preuzetom tuđicom *pešemartel*, lako je zaključiti da je tu riječ o metafori koja se izražava domaćim jezičnim sredstvima. Ukratko, pas posebnog oblika glave metaforički se naziva domaćom riječi *bät*. Metaforičku denominaciju izraženu domaćim sredstvima dopušteno je vidjeti i u nazivima *batač*, *batača*, *bataš*, *batoglavac*,

batoglavan »oliga« (Atherina boyeri). No, da li se može pomišljati na isto podrijetlo kad je riječ o ihtionimu *batěj* »mlada bukva« (Box boops iuv), »najsitnija salpa« (Box salpa iuvss), »cipal« (Mugil cephalus)? Tu je sufiks očigledno romanski (Skok 1, 490), ali odakle je osnova? K tome još znamo da se na njoj temelje i daljnje izvedeničke tvorbe: *batejuša* (Box boops iuv), *bateljuša* (Atherina boyeri), pa paretimološka prekrajanja *batelanti* m. pl. (Box boops iuv, Sali), a formalni paradigmatški razvoj ide čak do *matelani* m. pl. za istu vrstu (Veli Rat, Božava, Murter), a s time se paretimološka aktivnost i sekundarna motivacija nikako ne iscrpljuju, a domaća se i tuđa osnova još više stapaju. Premda smo tu već u znatnoj nedoumici oko utvrđivanja podrijetla izraza, ipak još uvijek pomišljamo na semantizam »tući«, pa bio on naše ili tal. osnove.

No, da li tako smijemo zaključivati kad za glavoča (Gobius sp.) ustanovimo naziv *batalaš*? Sigurno ne, jer znamo za neke karakteristike denominacijskog tipa za tu ribu, znamo da se Gobius drugdje u čakavskim govorima naziva *travenjak* (Bakar), *mahar* (Bakarac), *žmafjar* (Porat), *purićaš* (Omiš), *svilan* (Punat), *vôgar* (Hodilje), a svi ti nazivi upućuju na posebno stanište, na svojevrsan biotop glavoča, to jest na obraslo morsko dno. To nas sada upućuje na povezivanje

<i>vôgar</i>	sa	<i>vôga</i>
<i>svilan</i>	sa	<i>svil(in)a</i>
<i>mahar</i>	sa	<i>maha</i>
<i>purićaš</i>	sa	<i>purić</i>
<i>travenjak</i>	sa	<i>trava</i>
<i>škajar</i>	sa	<i>škaja</i>

pa, prema tome i

<i>batalaš</i>	sa	<i>batala</i>

a to znači da moramo revidirati Skokov članak *batala* (1, 122), a za njim i istu natuknicu i Vidovićevu PR 43. Moramo tada zaključiti da *batala* nije poteklo iz osnove *bat-* sa semantizmom »tući« već iz homofone osnove koja se pojavljuje u čakavskim oblicima kao što su *båtula* »vrsta morske trave«, *båtalo* »crnjava od valige na morskom dnu« (Smokvica/Brna)⁵⁰. A ti se oblici temelje na osnovi *bat-*, samo ona potječe iz lat. *batis* »morska trava«⁵¹. Dakle

batala : *batalaš* :: $\left\{ \begin{array}{l} \textit{voga} : \textit{vogar} \\ \textit{trava} : \textit{travenjak} \end{array} \right.$

a, uostalom, *trava* je hiperonim za *vôga* i *batala*, jer su ove dvije posljednje hiponimi za *trava*.

Taj nas zaključak paradigmatški vodi dalje, i to prema problemu toponima *Batalaža* koji se, kako navodi Skok (*Slavenstvo i romanstvo* 1, 108), dva puta pojavljuje kao ime za uvalu na otoku Ugljanu.⁵² Kako naš Učitelj nije raspolagao s građom koju smo upravo naveli, toponim mu je bio nejasan i, tražeći rješenje, postupio je onako kako su postupali svi pripadnici mladogramatičarske orijentacije: tražio je sličnost u formi, ne obazirući se na bliskosti sadržaja. Zato on i navodi da »(Batalaža) izaziva uspoređenje sa *Batalage* f. pl. kod Valjeva«, i oprezno zaključuje: »ako je osnova ista u ova

dva toponima, onda je Batalaža (sc. vala) stari pridjev«. Danas, raspoložujući sa više podataka, ali i vodeći istovremeno računa o oba lica jezičnog znaka i o označenim *realia*, ne moramo ići toliko daleko, već ostajemo u moru i uz more i zaključujemo da u *Batalaža* imamo pleonastičko križanje ili čak superpoziciju dvaju sinonimnih apelativa *batala* + *laž(in)a*. *Lažina* je u Povlju »trava na dnu mora, obično u uvalama« (kaže naš ispitanik Žarko Ostojić). Taj veoma stari refleks od *alga* REW 334, koji su Hrvati adaptirali svom sustavu već u prvo vrijeme svog dolaska na Jadran, oštromno je uočio Pero Budmani još prije početka našeg stoljeća (v. ARj 5, 940), a Skok se dulje na njemu zadržao u svojoj knjizi *Od koga naučiše... / = Terminologija/*, Split, 1933, str. 171. Bilo kako bilo, *lažina* (Brač), *vāliga* (Korčula)⁵³ i *oliga* (Susak) tri su kronološki različita čakavska refleksa lat. *alga*, od kojih nam je prvi omogućio da riješimo pitanje postanja toponima *Batalaža*, ali i osnažio našu argumentaciju za identifikaciju para *batala* ~ *batalaš*.

No, vratimo se drugim potvrdama osnova *bat-*. Osim svega što smo vidjeli, osnova takvog izraza može se pojaviti i u drugim riječima koje su posve neovisne od dosad razmatranih homofonih osnova. Poznato je, na primjer, da je opći, arhileksemski naziv za ražu u mnogim sredozemnim jezicima zapravo metaforička upotreba oznake za »trn«, »bodlja«⁵⁴. Mi smo naš arhileksem *raža* preko dalmatskoga preuzeli iz lat. *raja*⁵⁵ (koji je najvjerojatnije postajem isto tako oznaka za »bodlju«), a daljnje smo nazive za hiponime, tj. za hijerarhijski podređene vrste tvorili iz domaće ili tuđe jezične građe (*vol*, *volina*, *nosonja*, *kolobarica*, *klinka*, *kamenica*; *štramac*, *barakula*, *mutra* i dr.). U grčkom je opći naziv za ražu proziran, predstavlja metaforački upotrijebljenu riječ za »trn« *bátos* (f.) → *bátos* (m.) »raža«, od čega je potekla novogrčka, rumunjska, bugarska i turska oznaka za tu ribu.^{55a} O tome valja voditi računa kad se u našoj tuđici pojavi izraz *bat-* sa značenjem koje može upućivati na semantizme »trn, bodlja« ili »raža«, kao što je to slučaj s likom *batajuni* m. pl. »bodlje na ražinu repu«, gdje je izvedbeni morfem očigledno romanski.

Zbog slavensko-romanske konvergencije osnove *bat-* prema semantizmu »tući« moguća su zastiranja vrijednosti različitih prvotnih semova, a to se postiže preuzimanjem izvedbenog morfema koji je u uporabi uz *bat-* sa vrijednošću »tući« — »bat(ina)«. Konvergencija semova »tući« s jedne, a »trn«/»bosti« s druge strane može se vidjeti u skupini naziva za poznatu jadransku ribu najčešće poznatu pod nazivima bežmek, čače, bižibaba, *bájo*⁵⁶ (*Uranoscopus scaber*). Unutar skupine od 48 naziva i varijanti s kojima se na našoj obali označuje bežmek⁵⁷, postoji podskupina od 5 naziva izvedenih iz osnove koja nas ovdje zanima. To su *batovina* (s akcentom *bâ-* pored *-ina*), *batofina*, *bàtoglav*, *bàtoč* i (vidjeti ćemo niže zašto pripada ovamo) *bàdić*. Kod ovih se naziva, uza sve to što ih govornici shvaćaju kao izvednice od *bat* »mlat« ili od *bātiti* »tući«, ne može isključiti mogućnost da su nastali izvorno od iste osnove, ali koja je grčkog ishodišta, tj. od izraza sa semantizmom »bodlja«/»bosti«. Tome u prilog govori neprozirno *batofina* (Baška Voda) i *bàdić* (Vranjic), jer *bàdić* se u jezičnom osjećaju povezuje sa *badati* »bosti«, jednako kao i *badlj*, *badjl* ili *baděj* »zašiljena lopata«⁵⁸, i to zbog jakih bodlji na glavi koje ihtiolozi u svojim opisima redovito ističu. Dok je oblik *bàdić*

odveo ihtionim u pojmovno polje »bosti«, lik *batoč* (Krilo) ga je potvrdio i učvrstio u polju »tući«, jer je *batoč* za Uranoscopus metaforička upotreba apelativa sa značenjem »klepac«, »campanae pistillum«, a preuzeli smo ga iz ven. *batochio* »battaglio, battente« (Boerio 70). Moramo naglasiti da još jedan naziv govori u prilog semantizmu »tući«. To je usamljeni lik *túde* što smo ga zabilježili u Kukljici, a možemo ga protumačiti samo kao nastavljača latinskoga *tudes* »mlat«, kojega se izvedenice *tudicula* (Kolumela) i *tudiculare* (Varon) nastavljaju u romanskim jezicima, a franc. *touille*, španj. *tollo* i portug. *tolho* (svi iz deminutiva *tuduculus*, REW 8971 i FEW 13/2, 396) su dobro potvrđeni ihtionimi.

Prema tome, već samo kod naziva za jednu riblju vrstu možemo zapaziti na djelu interakciju značenjem i podrijetlom različitih, a formom jednakih *bat*-osnova koje je dinamika jezičnog razvoja odvela najrazličitijim pravcima, i time učinila još složenijim i onako već dobrano komplicirani zadatak etimologa, koji se u svom radu nikad ne smije zadovoljiti s takozvanim »lakim rješenjima«. Upravo zato što izazivaju svojom raspoloživošću, što su mu na dohvat ruke, on mora s njima biti dvostruko oprezan. Jer, jednostavno tvrditi, npr., da m. ime *Bonifacije* dolazi od latinskoga *bonum* i *facere* »dobro činiti«, ili da ž. ime *Verona* potječe od imena talijanskoga grada, a *Céle* od starog imena za Celje, znači zadovoljavati se lakim rješenjima, ali i — prodavati rog za svijecu.⁵⁹

BILJEŠKE

¹ *Čakavisch-deutsches Lexikon I—III* (autori M. Hraste, P. Šimunović i R. Olesch), Böhlau Verlag, Köln-Wien, 1981—1983 (kratica ČDL).

² V. Žarko Muljačić, *Die slavisch-romanische Symbiose in Dalmatien in struktureller Sicht*, Zeitschrift für Balkanologie, 5, 1967, 51 i d.

³ V. Vojmir Vinja, *Le Grec et le Dalmate*, Zeitschrift für Balkanologie, Wiesbaden, 5, 1967, 203 i d.

⁴ V. Vojmir Vinja, *L'Italia meridionale come centro d'irradiazione degli elementi greci nei dialetti serbo-croati della Dalmazia*, »Scritti in onore di Ettore Lo Gatto e Giovanni Maver«, Firenze, 1962, 685 i d.

⁵ Skok 1, 342.

⁶ Izuzevši neke dalmatske leksičke elemente o kojima sam pisao u stranim stručnim časopisima.

⁷ V. ARj 14, 402, s. v. *sabis*.

⁸ Za dugootočke i kornatske potvrde, v. R. Vidović, PR 1.

⁹ V. i R. Vidović, PR 2; 3; 159.

¹⁰ S. v. *ala* (»krilo«).

¹¹ Da je Skok bio zaveden drugim homofonim i homografskim oblicima, vidi se najbolje po tome što za alb. *ala* doslovce navodi »ali u značenju poticanja: hajde, dalje, naprijed«.

¹² Potvrđeno u Plinija *Nat. Hist.* XX, 129; 222; 229.

¹³ Ovaj posljednji donosi bez naznake lokaliteta i B. Šulek u svom *Imeniku bilja*, str. 201.

¹⁴ O. Penzig, *Flora popolare italiana*, I, 274.

¹⁵ Prilagodba je neznatno drugačija u Sutivanu; za to mjesto nam R. Vidović (*Stivan* 305) potvrđuje *arbaluvidi*.

¹⁶ Razlikovati od *ammarrare* »vezati«!

¹⁷ V. Skok 1, 63.

¹⁸ Ako je točno zabilježeno (ili otisnuto?), jer dvije stranice prije isti autor ima *kaca* (?).

¹⁹ V. Vojmir Vinja, *Alcuni tipi di incroci neolatino-slavi*, SRZ, 2, 1957, 31 i d.; isti, *Tautološki rezultati jezičnih dodira*, Suvremena lingvistika, IV Zagreb, 1967.

²⁰ Na str. 143 među protumačenim riječima *baja* je izostavljeno.

²¹ I sa prenesenim značenjem u izrazu *Imati bakule u glavi*.

²² Konrad Gesner je 1542. naziva *mors vermium*.

²³ Stare su francuske ljekaruše upotrebljavale još i danas u farmakopeji valjani eliptički naziv *semen contra* (E. Rolland, *Flore populaire*, VII 36).

²⁴ B. Šulek, *Imenik bilja*, 349, bilježi i *semenčina*.

²⁵ Sardski predromanski naziv *nuraghe/nuragi* predstavlja najstariji i najpoznatiji sredozemni naziv za građevine tog tipa. O diskusijama oko te oznake i samog tipa konstrukcije, v. Max Leopold Wagner, *Dizionario etimologico sardo*, 3 toma, Heidelberg, 1960—1964, s. v.

²⁶ *Slavenstvo i romanstvo*, 1, 180, bilj. 28.

²⁷ A po značenju je sinonimno s kornatskim (= murterskim) apelativom *polivëra* = »građeno na livël«.

²⁸ Oblik s *verb-* nije sveden na *vrb-* po principima ARj (?).

²⁹ *Gerbakan* pored *verbakan* nas na Krku ne začuđuje; za *v* — *g*, vidi *vapto* — *guapto*, gore. br 1.

³⁰ Dakle, ne »zemlja koja se obrađuje motikom«, kako, ne vodeći računa o pravoj vrijednosti obrađivač u ARj navodi, a urednici propuštaju, već »delga uska liha...« između gromača!

³¹ Sažetak današnjeg stanja diskusije v. u DELI 114.

³² Skok, 1, 111 bez oklijevanja prihvaća to Meyer-Lübkeovo mišljenje iz REW 941 a.

³³ Na *purpura* se nedvojbeno vraća istarski čakavski naziv *pamparöt* za boksit (usp. u Šibeniku *crvena zemlja*), te nazivi za mak: *purpala*, *purpava*, *purpelica*, *pumpala*; detaljnije o tome v. Vojmir Vinja, *Contributions dalmates...*, Revue de linguistique romane, Paris, 21, 1957, 264; isti, SRAZ, 23-1967, 129.

³⁴ V. Skok 2, 467.

³⁵ V. V. Vinja, SRAZ, 23, 1967, 128.

³⁶ V. R. Vidović, *Stivan*, 293.

³⁷ Skok 1, 624; *Slav. i romanstvo*, 1 169.

³⁸ Dok semantičke vrijednosti dane na njemačkom teško mogu iskazati sve nijanse i konotativne vrijednosti jednog danas nedovoljno institucionaliziranog jezika: i *abrum* je Köder i *ješka* je Köder, ali za čovjeka s naše obale to su dvije stvari.

³⁹ W. Meyer-Lübke u REW 916 pod 1. *balnea* ne daje ni jednu romansku riječ, jer su sve svrstane pod 2. **baneum*.

⁴⁰ Naravno, ovo je moje dijeljenje izričajnog kontinuuma, jer se ja teško mogu osloboditi svog poznavanja talijanskog jezika i vlastite analize sastavnica. Posve jednojezični govornik bi u tom nemotiviranom znaku (ili nerazumljivom iskazu) nazreo jedva dvije »riječi«: /kilogavu logavu/.

⁴¹ Prema tipu *šargëra* »rupa sa šargima« ili *gružëra* od *grug* (Conger vulgaris); usp. i *golubjera* »golubinjak« (Komiža, HDZb 2, 281).

⁴² Skok, 3, 544.

⁴³ Ne možemo prihvatiti Skokovo tumačenje da bi u *moro* bilo *more* (2, 455), niti da naziv nije narodna riječ, kad je donosi Baldo Kosić.

⁴⁴ R. Vidović, *Stivan*, 304.

⁴⁵ Usp. *bara* »pješčani prud na ušću rijeke« (R. Vidović, PR 14), koje je preuzeto iz talijanskoga.

⁴⁶ Usp. *sbarrë* »sàrago comune« u mjestu Giulianova (prov. Teramo), E. Giammarco, *Diz. abruzzese-molisano*, str. 1838.

⁴⁷ G. Rohlfs, *Vocabolario dei dialetti salentini (Terra d'Otranto)*, str. 799.

⁴⁸ *Lex.Lat.MAeIug.* 103; Pietro Sella, *Glossario latino*, str. 56.

⁴⁹ Više pojedinosti o svim tim paralelama moći će se naći uskoro u mojoj knjizi *Etimologija i struktura naziva jadranske faune*, odj. 27.2., JAZU — Logos, u tisku.

⁵⁰ Tamošnji ispitanik koncizno objašnjava: *Najprin je mrkênta, pa ondàs as-prîn, pa ondàs bàtalo!*

⁵¹ v. *Thesaurus Linguae Latinae*, stupac 1786 i * *baticilla* »morska trava« u FEW 1, 288.

⁵² Na karti br. 15 u II knjizi istog djela: *Batalaža* (f) i *Batalaž* (m)? u ideksu samo *Batalaža*.

⁵³ V. gore vokalizirani lik *vôga* — *vôgar*.

⁵⁴ O tome v. Gerhard Rohlfs, *Archiv f.d.St. Neueren Spr.*, 189, 241.

⁵⁵ Skok 3, 97 (pod rjeđim likom *rada*).

^{55a} Usp. kasnolat. *batus* (kod Plinija Valerijana).

⁵⁶ V. gore br. 19.

⁵⁷ S tolikim brojem imena predstavljen je bežmek u našem korpusu. Naziva po čitavoj obali nedvojbeno ima mnogo više.

⁵⁸ Od ven. *badil* »isto« < lat. **bañile* (kllat. *batillum*) REW 992; Skok 1, 87.

⁵⁹ Valja svakako naglasiti da smo u ovoj bilješci letimično ukazali na tri ishodišta jednog homofona i da bi bilo pogrešno misliti da smo pitanje iscrpili. Nedodirnutih *bat-* osnova je još ostalo: *batilo*, *batelica*, *batana* »vrsta barke«, *bâta* »lokвица«/»jama za gnoj« (Istra), *batistira* »krstionica« su one koje znamo objasniti, a odakle je došao *batâl* — uopće ne znamo.

Vojmir Vinja

CONTRIBUTIONS ETYMOLOGIQUES A L'ALLOGLOTTIE ČAKAVE

Ière série

Dans une première série de notules consacrées aux problèmes de l'interprétation étymologique et sémantique des emprunts čakaves aux langues qui l'environnaient, en premier lieu au vénitien et au grec, l'auteur illustre les critères qu'il faut observer si l'on veut aboutir à des solutions étymologiques appropriées. Le problème du dalmate y tient une place du premier ordre et l'on insiste sur le rôle d'intermédiaire que cet idiome roman a tenu pour les éléments grecs (et byzantins) qu'on trouve aujourd'hui dans le lexique čakave. On traite tour à tour de la position marginale du čakave, de la différence entre les alloglottèmes de la ville et ceux de la campagne due au monolinguisme foncier de cette dernière, de l'hybridisation et du pléonasme, de l'étymologie dite »populaire« etc. On passe en revue une trentaine de formes qui offrent une illustration pour les constatations d'ordre méthodologique et théorique. Avec un peu plus de détails sont examinés les résultats čakaves et surtout dalmates de deux bases particulièrement intéressantes: préroman **barra* et les divers cas de l'homophonie résultant de la rencontre de *bat(t)-* roman et *bat-* slave avec l'immixtion de la base homophone grecque au sens de »épine, ronce«.